

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ז
תשע"ב

ברכת אהבה רבה – הדרך לאהבה

הוגי התורה, מתקופת חז"ל ועד ימינו, בפירושים לפרשה הראשונה של קריאת שמע, התמודדו בבעיה תפיסתית מרכזית: כיצד ניתן לחייב בני אדם ברגשות? איך ניתן לחייב יהודי – המאמין ביותר והדתי ביותר שיהיה – לאהוב את ריבונו של עולם? הרי ניתן לחייב אותנו במעשים ובפעולות; ניתן לחייב אותנו מבחינה רוחנית אפילו על מחשבותינו הפנימיים, אבל איך אפילו הקדוש ברוך הוא, שהעניק לכולנו בחירה חופשית, אינדיבידואליות ועצמאות רוחנית, יכול לחייב אותנו להרגיש? אם אנו מרגישים אהבה כלפיו, יפה, אבל מה אם לא? האם הרגשות שלנו הן לא תגובות טבעיות? האם ניתן לדרוש מאדם לשלוט בהן?

רבו הגישות שניסו לתרץ שאלה זאת. בגמרא אנו מוצאים מספר גישות המתמודדות עם הבעיה. הגמרא אומרת:

אביי אמר: כדתניא, (דברים ו, ה) "ואהבת את ה' אלהיך" – שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, והוא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו – אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה (יומא פו ע"א).

לפי גמרא זו התורה אינה מחייבת אותנו באהבת ה', אלא בהתנהגות שתביא את בני האדם לאהוב את האלוה שבו הם מאמינים ובשמו הם קוראים. למה הוציאו חז"ל את הבנת הצינוי מההבנה הפשוטה? הרב ברוך הלוי אפשטיין, בספרו תוספת ברכה, כותב (על דברים ו, ה):

ויתכן דראו לפרש כן את הלשון "ואהבת את ה'" ולא כפשוטו לשונו וענינו, צוי לאהוב את ה', יען כי אהבה היא ברגש הלב, ורגש הלב לא יקבל צוי, כי הרגש איך שהוא כן ולא יכנע לכל צוי, ולכן פירשו דמוסב על פעולה חיובית בגוף, שזה אפשר להשיג, ועל ידי זה תבא האהבה.

רבים מפרשני המקרא הלכו בדרך חז"ל, כולל רש"י ("עשה דבריו מאהבה"), רמב"ן, ספורנו ועוד. אולם עדיין ניתן לשאול: אם כוונת מצוות אהבת ה' היא באמת לעשות מעשים שיביאו או שיביעו את אהבת ה', והתורה אינה מחייבת אותנו להרגיש הרגשה של אהבה כלפי ה', אם כן למה באמת ניסחה התורה את המצווה בצורה זו? האם בסופו של דבר ניתן לפרש את חיוב אהבת ה' במובן הפשוט – שהקב"ה מחייב אותנו לאהוב אותו?

הרמב"ם כותב:

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאווה תאוה גדולה לידע השם הגדול [...] ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם, כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם (הלכות יסודי התורה ב, ב).

לדברי הרמב"ם, הדרך להגיע לאהבת ה' וליראתו היא בדרך הטבע ממש. בעיון בחכמה הגדולה ובנפלאות הבריאה החוזרים ומתרחשים בכל יום, אדם מאמין אמור להגיע לא רק ליראת האלוקים, אלא אף לרגשי אהבה כלפיו. אם נעין היטב בעומק ההשקעה ובריבוי החכמה הטמונה בעולמנו, נרגיש בצורה טבעית רגשי אהבה על כוחותיו הנפלאים.

אולם מתוך דבריו של הרמב"ם ניתן למצוא גם דרך אחרת להגיע לרגשי אהבה כלפי הקב"ה.

נוסף על עולם הטבע שבו ניתן לגלות את מציאות האלוקים, הקב"ה העניק לנו מתנה נוספת שבה נמצא את גדלותו, את רוממותו ואת חכמתו, הניתנים גם להביאנו לרגשי האהבה. זוהי כמובן התורה. המעיין והמעמיק באין-סוף של חכמה וקדושה הטמונת בתוך תורתנו הקדושה, ניתן להגיע לתחושת רוממותו של הקב"ה, מחבר הספר הנפלא. אם העולם עצמו עשוי להביא אותנו לאהבת ה', הרי שהספר שבו עיין ה' כדי לברוא את העולם, ודאי וודאי עשוי להביאנו לא רק לאותן רגשות, אלא אף לאהבה חזקה יותר! לכיוון זה בפירוש הפסוק של "ואהבת" נוטה בעל ספר החינוך:

שנצטוו לאהוב את המקום ברוך הוא, שנאמר [דברים ו, ה'] 'ואהבת את ה' אלקיך. וענין המצוה שנחשוב ונתבונן בפקודיו ופעולותיו עד שנשיגהו כפי יכולתנו. ונתענג בהשגתו בתכלית העונג, וזאת היא האהבה המוחייבת. ולשון ספרי [כאן], לפי שנאמר ואהבת איני יודע כיצד אוהב אדם המקום, תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. כלומר, שעם התבוננות בתורה תתישב האהבה בלב בהכרח (מצווה תיח).

מתוך התבוננות בספר הספרים, נגיע לרגשי אהבה אמתיים כלפי ה'. לא רק שה' מצווה אותנו להתבונן בתורה, אלא שדרך התבוננות זאת נגיע בוודאות לאהבה אמיתית. לפיכך, התורה אכן יכולה לחייב אותנו לא רק לעיין בה כדי להגיע לאהבת ה', אלא ממש לחוות את אותם רגשי אהבה.

נראה לומר שזו בעצם כוונת חכמי ישראל שחיברו את ברכת "אהבה רבה" הנאמרת מדי יום (ולילה – בצורה אחרת) מיד לפני קריאת שמע. הברכה פותחת: "אהבה רבה אהבתנו, ה' אלקינו. חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו".

במילים אחרות, תחילה אנו מצהירים שנתנת התורה לעם ישראל הציגה את האהבה העמוקה של הקב"ה כלפיו. במסירת ספרו הקדוש הייחודי לבני ישראל הקב"ה הצהיר לעולם כולו על אודות אהבתו לעמו לנצח. מיד לאחר מכן אנו מבקשים ממנו לעזור לנו להעמיק בתורה וללומדה כדי שנגיע למטרה ספציפית וברורה:

אבינו מלכנו, בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים, כן תחננו ותלמדנו. אבינו האב הרחמן, המרחם: רחם עלינו, ותן בלבנו להבין ולהשכיל, לשמע, ללמד וללמד, לשמר ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו בתורתך, ודבק לבנו במצותיך, ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך.

אם נצליח באמת להגיע להבנה אמיתית של התורה, נגיע מתוך כך לאהבת ה' הנדרשת מאתנו, אותו חיוב שבקריאת שמע.

בניסוח תפילה זו פתרו חז"ל את השאלה המרכזית הטמונה בתוך מצוות אהבה ה' שאנו מזכירים בפתיחת קריאת שמע. איך ניתן לומר שהקב"ה מצווה אותנו לאהוב? הרי מדובר ברגש. האם אפשר לצוות אדם להרגיש? לכן אנו מצהירים: אם נצליח להעריך את גודל המתנה שהתורה מהווה, הרי לא רק שנתפוס ונבין את רמת האהבה שיש לריבונו של עולם כלפיו, אלא נגיע בעצמנו לרגשי אהבה כלפי בורא העולם שנתן – וממשיך לתת לנו – את המתנה היקרה הזאת מדי יום.

הרב ראובן ספולטר

מרצה ליהדות ואחראי לגיוס סטודנטיות

מכאן אנחנו לומדים לקח חשוב: כאשר אדם רוצה להשפיע על חברו ולתת לו, וחברו אינו נמצא באותו מקום (שהוא משכיל פחות ומוכשר פחות), חייב הראשון לרדת קמעא אליו כדי לתת ולהשפיע. אדם שממרום גובהו ינסה להשפיע ולתת לאנשים פחותים ממנו יתקבל בבוז ובחוסר אהדה ולא ישיג את מטרתו. האם נוכל לדמיין פיזיקאי המנסה ללמד ילד קטן את חוק "כוח המשיכה" באמצעות תרשימים וחישובים מורכבים? חיי הנישואים הם המקום הגדול ביותר להשפעה. בכל יום ובכל שעה בני הזוג יכולים להשפיע האחד על השני. לכן כל אחד מבני הזוג צריך לעתים, בדברים מסוימים, לדעת לרדת, להתכופף לבן זוגו על מנת לתת ולהשפיע לו מעצמו את מה שכן זוגו עדיין לא קנה.

זה מה שלימד אותנו הקב"ה בירידתו על הר סיני. הוא "צמצם" את גילוי כבודו כדי שהעם יוכל לעמוד בגילוי העצום. הוא בחר בעם ישראל שאינו המכובד והגדול בכל העמים, מפני שידע הקב"ה שאומה זו היא "היפה בנשים" במעשיה ואין עוד אומה שתשווה לה. לכן "נחית דרגא ונסיב איתתא".

אמנם צריך להיזהר ולדעת שמטרת הירידה היא העלייה יחד עם שותפך ולא חס וחלילה להישאר תקוע במצב הירידה. מפרש האבן עזרא על הפסוק של "וירד ה'",

והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע ויבין דבריו ודמותם במתכונתם. ואם ירצה לדבר על שפלים מבני האדם, יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני האדם או שירד אליהם עד שיבין השומע. לכן ירד ה' על הר סיני בבואו להשפיע לנו את תורתו הקדושה, למען נוכל לקבל אותה, להבינה ולקיימה.

אוריה כהן

סטודנטית בהתמחות לחינוך חברתי

מקורות: סוד הנישואין בפרשת השבוע, הרב יוסף אליהו.

בפרשת יתרו מתרחש סוף סוף האירוע שכל העולם קיים בשבילו ולמטרתו – מתן תורה. עם ישראל מגיע להר סיני, חונה שם בלב אחד ומאוחד ומתכוון לקבל עליו עול מלכות שמים. לאחר שלושת ימי ההמתנה זה קורה: "וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר [...] משה ידבר והאלקים יענו בקול" (שמות יט, יט).

במבט ראשון נראה שלשון "ירידה" שנוקט כאן הפסוק לא שייך למעמד המיוחד והעליון הזה. הרי בלשון המקרא הפועל "ירד" מציין ירידה במעלה, כדוגמת "וירד יהודה מאת אחיו" (בראשית לח, א), וכפי שמפרש רש"י "שהורידוהו מגדולתו על שלא מנע את מכירת יוסף". כן מצינו גם בדברי האחים ליוסף: "וירד ירדנו בתחילה לשבור אוכל" (בראשית מג, כ). שם מוסיף רש"י: "ירידה היא לנו, רגילים היינו לפרנס אחרים, עכשיו אנחנו צריכים לך". אם כן, מדוע מתבטא המקרא בלשון זו כלפי הקב"ה ולא בפועל כמו: "וישכון ה'" וכדומה?

ניתן לפרש מילה זו כך: ה' יתברך אינו מצווה לברואיו מה שאינו מקיים בעצמו: "מה הוא רחום, אף אתה רחום; מה הוא חנון, אף אתה חנון". הקב"ה כתב על עצמו: "וינח ביום השביעי" (שמות כ, יא). הכתיב כביכול בעצמו מנוחה ללמד קל וחומר לאדם שמלאכתו בעמל ויגיעה, שינוח בשבת. לפיכך, בבואו לקדש את ישראל ל"אישה", מכתוב הקב"ה על עצמו בביטוי "וירד ה'" במובן שהבינו חז"ל כשפירשו "נחית דרגא ונסיב איתתא" (ירד דרגה ונשא אישה) (יבמות סג ע"א).

כדי להבין טוב יותר את מעלת הקב"ה ושנוכל ללמוד מדרכיו, נסביר את דברי הגמרא יותר לעומק. הגמרא מביאה תניא בשם רב פפא על מספר נושאי ייעוץ שונים: פרנסה, בנייה, ונישואין. רש"י במקום על העצה, "נחית דרגא ונסיב איתתא" מסביר: אל תיקח אישה שהיא מייחס מכובד ממך וחשובה ממך מפני שהיא תבוז לך, אלא קח אישה צנועה וענוה, ותשמח בך ובאשתך.

מחנכים באמונה

מר שושני

"הרב והחכם שושני ז"ל – לידתו ומותו נשאר חתומים בחותם הסוד". זוהי הכתובת על מצבתו של חכם מסתורי ששמר בקנאות על פרטיותו ועל מנת להסתיר את זהותו קרא לעצמו "שושני". הוא כונה גם פרופ' שושני ויש הסוברים כי שמו המקורי היה הלל פרלמן. מספרים כי מעולם לא ראוהו עולה לתורה, כדי שלא ייודע שמו האמתי. נולד בסוף המאה ה-19 בבריסק (בלארוס). בסוף שנות ה-20 של המאה ה-19 שהה במספר ערים בצפון אפריקה, שם למד את מנהגי יהדות המזרח ואת השפה הערבית. על פי הסברה ששושני הוא הלל פרלמן עולה שהוא בארץ ישראל ולמד אצל הרב קוק שכינה אותו: "ידידי החביב החתן הרב החרף ובקי שלם ורב תבונות" (אגרות הראי"ה, ב, עמ' שכט, אגרת תשלג). לאחר מכן נסע לארצות הברית.

בשנים 1947–1952 שהה שושני בצרפת ולאחר מכן הגיע לארץ ישראל. כאן שהה בקיבוץ בארות יצחק ובמקומות נוספים. בשנים 1955–1956 התגורר שושני שוב בצרפת ולאחר מכן עבר לדרום אמריקה והתגורר באורוגוואי. בשהותו בצרפת קיים מר שושני בביתו חוג בלימוד ספר נפש החיים לר' חיים מוולוז'ין. החוג היה בתשלום, לא לצרכיו אלא כדי שתלמידי השיעור יעריכו את השיעור. השיעור היה מתחיל בשעות הקטנות של הלילה ונמשך עד הבוקר. בין משתתפיו היו פרופ' אנדרה נהר, פרופ' עמנואל לווינס, הסופר אלי ויזל והרב יהודה ליאון אשכנזי (מניטו).

פרופ' שלום רוזנברג שזכה ללמוד ממנו (באורוגוואי) מתרגש עד היום ממי שלימד לחשוף עוד ועוד נסתרות: "היתה בו מזיגה מופלאה של סיני ועוקר הרים. ספרי היסוד של היהדות, תנ"ך, תלמוד וקבלה היו פרוסים בזיכרונו על פרטיהם ודקדוקיהם. כל זה היה מונח אצלו יחד עם המתמטיקה והפיסיקה המודרנית, הפילוסופיה על דורותיה ומכמני התרבות על גווניה ורבות מלשונותיה. זיכרונו הפנומנאלי היה מלווה ביצירתיות בלתי מוגבלת, במקורות אנליטית, בביקורת מדוקדקת ובחיפוש אחר האמת המסותרת לרוב תחת מסכי אשליה וטעות".

מר שושני לימד את תלמידיו בעל פה, אך השאיר אחריו מחברות שחלקן נמצאות ברשותו של תלמידו, פרופ' רוזנברג. פרופ' רוזנברג מעיד כי פענוח הכתבים קשה מאוד עד בלתי אפשרי, כיוון שהם כתובים בדרך בלתי מובנת ולעתים קרובות בקצרות רבה.

מר שושני נפטר ב-1968 באורוגוואי במהלך סמינר לחניכי בני עקיבא ולמורים דתיים. בשעת מותו היה על ידו תלמידו פרופ' שלום רוזנברג.

לעיון נוסף

- אתר מקור ראשון: <http://musaf-shabbat.com>
- יואב שורק ואורי פז, "עקיבתו של ענק הדעת – על מר שושני" באתר: הגות יהודית <http://hagut.org/6724>